

הגדרה מחדשת של קווי התיחום בין בית-המשפט העליון לכנסת:

הצעה לרפורמה במתכונת ההכרעה בשאלות חוקתיות

מאת: פרופ' שמעון שטרית

28 יוני 2003
כ"ח סיון תשס"ג

הגדרה מחודשת של קווי התיחום בין בית-המשפט העליון לכנסת:

הצעה לרפורמה במתכונת ההכרעה בשאלות חוקתיות

מאת: פרופ' שמעון שטרית

הקדמה

בית-המשפט העליון של ישראל, בהיותו הערכאה הגבוהה בארץ, הריס תרומה חשובה למערכת הממשל הדמוקרטית של ישראל, להגנת זכויות האזרח ולמינהל הוגן ותקין של הממשל. בתי המשפט בישראל הם עצמאיים, והשופטים מחילים את הצדק באופן עצמאי למדי ובתקנים מקצועיים גבוהים ביותר.

תפקידו המוסדי של בית-המשפט התאפשר עקב התפתחויות משפטיות חשובות. בית-המשפט העליון כמעט ערך מהפכה שלמה בדיני העמידה, הרחיב את דוקטרינת השפיטות, והגדיל את היקף הביקורת השיפוטית בכך שכלל בה את יסוד הסבירות. כל אלה איפשרו לו להתערב בנושאי מדיניות ובעניינים פוליטיים.

בית-המשפט העליון התערב בפרשיות רבות מספור שהיו כרוכות בהן סוגיות פוליטיות מובהקות, ובכללן הסכמים פוליטיים, קביעת שעון הקיץ, פטור לבחורי ישיבות משירות צבאי, הקצאת זמני השידור לתעמולת הבחירות, הסרת חסינות פרלמנטרית, החלטות של הכנסת ושל יושב-ראשה, חנינה נשיאותית וסירוב להסגיר עבריין נמלט שהוכרז כבר הסגרה. בית-המשפט העליון אף הרחיב את היקף הביקורת השיפוטית על עניינים בטחוניים, בכך שכלל בה לא רק היבטים של סמכות ופרוצדורה, אלא גם ביקורת על תוכן של החלטות.¹

המחבר תמך בהרחבת זכות העמידה בעתירות לבג"ץ, ואף ייצג את העותרים בפרשיות הידועות שירן ואלוני,² שבהן ניתנו זכות עמידה לבעלי מכשירי טלוויזיה לתבוע את רשות השידור וזכות לאזרחים מן השורה לעתור כנגד סירוב להסגיר עבריין בר הסגרה, בהתאמה. בעבר גרסתי גישה רחבה מאוד של ביקורת שיפוטית על החלטות הרשויות המינהליות, ובכלל זה ביקורת המתבססת על עילת הסבירות, זכות עמידה גמישה ותורת שפיטות מרחיבה. הנחתי שלאחר תקופה ארוכה של התרחבות הביקורת השיפוטית, זכות עמידה נרחבת ועקרון שפיטות מוגמש, תבוא תקופה של כיוול מדויק (fine tuning) שתמנע אזורי חיכוך בין הרשות השופטת לרשויות הפוליטיות, וכי החוכמה השיפוטית של ההתנהלות ביחסי הגומלין בין הרשות השופטת לרשויות האחרות תמנע החרפת המחלוקת והתמשכות המאבק בין בית-המשפט העליון לכנסת, וכן תמנע התגוששות מתמדת בזירה הציבורית בין בית-המשפט העליון ובין סקטורים בעלי משמעות בחברה הישראלית. גישתי היתה כי הכיוול המדויק של התפקיד השיפוטי בחברה והתאמת קווי הגבול בין הזרוע השופטת לזרועות האחרות צריכים להיעשות בידי בתי-המשפט עצמם, בדיוק כשם שההרחבה הדרמטית של הביקורת השיפוטית נעשתה על-ידי השופטים עצמם, למשל, על בסיס מבחן הפגיעה המהותית בשלטון החוק, או מבחן הפגיעה המהותית במרקם החיים הפרלמנטריים.³

ואולם, כיום דעתי היא כי עקב המחלוקת הקשה שהתגלעה בחברה הישראלית בנוגע למעמדו של בית-

¹ ראו S. Shetreet "Developments in Constitutional Law" 24 *Isr. L. Rev.* (1990) 368, 406

² בג"ץ 1/81 שירן נ' רשות השידור, פ"ד לה(3) 365; בג"ץ 852/86 אלוני נ' שר המשפטים, פ"ד מא(2) 1.

³ S. Shetreet *Justice in Israel - A Study of the Israeli Judiciary* (Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, Boston) in: I. Zamir & A. Zysblat (eds.) *Public Law in Israel* (London, 1994) 521; S. Shetreet "Standing and Justiciability" *Israel* (Oxford, 1996) 265, 273

המשפט העליון וסמכותו לבטל חוקי כנסת על-ידי ביקורת שיפוטית מתוקף חוקי היסוד, ועקב ההתנגדות העזה שמעורר בית-המשפט העליון בגין האקטיביזם השיפוטי, נדרשת חשיבה מחודשת בנוגע לסוגיות יסוד הנוגעות למערכת השיפוטית.

לאחר הרחבה מהירה בתפקיד השיפוטי בכללי העמידה, בדוקטרינת השפיטות ובהיקף הביקורת השיפוטית, אנו ניצבים כעת בשלב בו הגיע בג"ץ לגבולות החיצוניים של השטח המפריד בין הזרוע השיפוטית לזרועות הפוליטיות, הכנסת והרשות המבצעת. בשלב זה נחוץ לתחום באופן מדויק יותר את קווי הגבול בין הזרועות. ישנו צורך בכיול מדויק ובמיקוד המיקום הברור של הרשות השופטת מול הזרועות האחרות. הכיול המדויק והתיחום הברור של קווי הגבול בין הרשות השופטת לזרועות האחרות חיוניים, בשל קולות הביקורת ההולכים ומתגברים בנוגע להיקף התפקיד השיפוטי בחברה הישראלית. רבים טענו כי קווי הגבול סומנו בשטח שאינו נכלל בתחום האחריות הראוי של הרשות השופטת. טענה זו משקפת תחושה ציבורית רחבה, ובית-המשפט, אשר אינו יכול לפעול בהתעלם מן התחושות הציבוריות ומן המציאות החברתית, חייב לתת על כך את דעתו. בית-המשפט חייב ליהנות מאמון הציבור כדי שיוכל למלא את תפקידו.

על רקע זה הגעתי למסקנה שמן הדין לשנות בהיבטים אחדים את החשיבה שהיתה מקובלת עלי עד כה. כבר ב-1996 כתבתי כי בג"ץ הגיע לנקודה במאזן הכוחות שבינו ובין הרשות המבצעת והרשות המחוקקת, שבה מן הראוי כי יעצור את מגמת ההרחבה של הביקורת השיפוטית, ויפעיל ריסון עצמי מתוך "כיול מדויק" של תחומי הביקורת השיפוטית. לצערי, לא חלו ההתפתחויות הללו שלהן קיוויתי, וכאמור, לא נעשה תהליך משמעותי של כיול מדויק, ונמשכו המאבקים, ההתגוששויות והמחלוקות שפגעו במעמד בית-המשפט העליון ובאמון שרוחשים לו חלקים ניכרים מן הציבור.

כיצד ניתן להתמודד עם הסיטואציה שהתפתחה? לדעתי, ראוי ללכת על מתכונת חדשה המבוססת על שלושה יסודות מרכזיים. הצעתי היא להנהיג מתכונת חדשה להכרעה בשאלות חוקתיות במגמה ליישב את משבר האמון של חלקים ניכרים של הציבור בבית-המשפט. לפי ההצעה הסמכות להכריז כי חוק סותר חוק יסוד תישמר בידי בית-המשפט העליון, שיפסוק בעניין כזה במותב חוקתי, וההחלטה הסופית אם להתאים את החוק שהוכרז כסותר לחוק יסוד או לבטלו תהיה מסורה לכנסת. על-פי המתכונת החדשה בית-המשפט העליון יכריע בעניינים חוקתיים במותב חוקתי, בהרכב מיוחד שיתבסס על עקרון השיקוף. הדיון בשאלת תוקפם של חוקים יהיה בפני הרכב של תשעה שופטים לפחות שיכלול שלוש נשים לפחות, שומר מסורת ושופטים משכבות חברתיות שונות. כדי לצמצם את החיכוך בין בג"ץ ובין הכנסת והממשלה אני מציע לצמצם את זכות העמידה רק למי שנפגע אישית ממעשה של השלטון. כמו כן, אני סבור כי על הרפורמות הנדרשות להתבצע על-ידי חקיקה.

א. ביקורת שיפוטית על חקיקה

היסוד הראשון ברפורמה הוא יישום ההצעה כי הסמכות להכריז כי חוק סותר חוק יסוד תישמר בידי בית-המשפט העליון, שיפסוק בעניין כזה במותב חוקתי,⁴ וההחלטה הסופית אם להתאים את החוק שהוכרז כסותר לחוק יסוד או לבטלו תהיה מסורה לכנסת. הצעתי היא ללכת לקראת אימוץ המודל הבריטי שהונהג בחוק זכויות האדם הבריטי (Human Rights Act 1998). החוק הזה קובע כי ככל שהדבר אפשרי, חקיקה ראשית וחקיקת משנה, בין שנחקקה לפני החוק ובין לאחריו, תפורש ותיושם באופן העולה בקנה

⁴ ראו להלן.

אמנת זכויות המוגנות על-ידי האמנה האירופית לזכויות אדם :

3. Interpretation of legislation

(1) *So far as it is possible to do so, primary legislation and subordinate legislation must be read and given effect in a way which is compatible with the Convention rights.*

(2) *This section -*

(i) *applies to primary legislation and subordinate legislation whenever acted.*

זהו החלק החשוב ביותר בחוק, לדעתי. חשוב להדגיש כי כמו שמצוין בהמשכו של סעיף 3 הנייל, החוק אינו מכפיף את תקפותה של חקיקה ראשית, ובמקרים מסוימים גם את תקפותה של חקיקת משנה, לכך שהיא מתיישבת עם האמנה, ואינו מסמיך את בית-המשפט לפסול חוקים העומדים בסתירה לאמנה :

(2) *This section -*

(i) ...

(ii) *does not affect the validity, continuing operation or enforcement of any incompatible primary legislation; and*

(iii) *does not affect the validity, continuing operation or enforcement of any incompatible subordinate legislation if (disregarding any possibility of revocation) primary legislation prevents removal of the incompatibility .*

עם זאת, המודל הבריטי מפקיד בידי בית-המשפט את הסמכות להכריז על חוק כסותר את האמנה :

4. Declaration of incompatibility

(1) *Subsection (2) applies in any proceedings in which a court determines whether a provision of primary legislation is compatible with a Convention right.*

(2) *If the court is satisfied that the provision is incompatible with a Convention right, it may make a declaration of that incompatibility .*

במקרה כזה, רשאי השר הממונה להציע לפרלמנט לתקן את החוק שבית-המשפט הכריז עליו כבלתי מתיישב עם האמנה האירופית :

10. Power to take remedial action

(1) *This section applies if -*

(i) *a provision of legislation has been declared under section 4 to be incompatible with a convention right...*

(ii) ...

(2) *If a Minister of the Crown considers that there are compelling reasons for proceeding under this section, he may by order make such amendments to the legislation as he considers necessary to remove the incompatibility .*

...

Schedule 2, Remedial Orders

1. ...

2. *No remedial order may be made unless -*

(a) *a draft of the order has been approved by a resolution of each House of Parliament...*

אישור הפרלמנט הנדרש הוא בקריאה אחת בלבד, ולא בשלוש קריאות כמו בחקיקה רגילה. חשוב לומר כי אף שסמכות הביטול אינה מצויה בידיו של בית-המשפט, הרי שהכרזה כאמור של בית-המשפט עשויה לדרבן את השרים ואת הפרלמנט לפעול בדרך זו.⁵

אם יאומץ אפוא המודל הבריטי, בית-המשפט בישראל יקבע כי חוק סותר חוק יסוד, אבל תישאר בידי הרשות המבצעת והרשות המחוקקת ההחלטה על תיקון החוק כך שיתאים לחוק היסוד. אין בכך מהפכה גדולה, כי בפועל כך נוהג בית-המשפט, והראיה, פרשות פסרו ורובינשטיין.⁶ כמו כן, לעומת שלוש הוראות חוק שבוטלו על-ידי בית-המשפט העליון מתקיים כיום מאבק בלתי פוסק בין בית-המשפט ובין סקטורים חשובים בחברה הישראלית מתוך גרימת נזק למערכת השיפוטית ולמסטר החוקתי. תהליך זה של התעצמות המחלוקת מתנהל כאשר בפועל בית-המשפט העליון ביטל רק שלוש הוראות חוק, ובהזדמנויות האחרות השאיר ממילא את העניין לשיקול דעתה של הרשות המחוקקת - רובינשטיין ופסרו. אם לא יימצא פתרון מסוג זה, עלול להיות מצב שבו תצליח הרשות המחוקקת להעביר חקיקה תוקפנית כנגד בית-המשפט העליון, כגון הצעות חוק בעניין בית-המשפט לחוקה. הצעת החוק אומנם נפלה אחרי מאבק מר וקשה, אבל אין בכך כדי לשים קץ למאבק.

אמנם, יש לציין כי מבחינה עיונית, השיטה הבריטית ניתנת להגדרה כשיטה חוקתית למחצה ולא חוקתית מלאה; אך אם ניתן להשיג הסכמה ציבורית למודל מסוג זה, הדבר עדיף, לגישתי, על מצב מתמשך של מחלוקת בנוגע לבית-המשפט העליון, העלולה לפגוע במרקם החברתי הפנימי.

ב. 'מותב חוקתי' ועקרון השיקוף

היסוד השני ברפורמה המוצעת הוא כי בעניינים חוקתיים ייקבע הסדר ולפיו בית-המשפט ידון בעניינים אלו במושב חוקתי, ואילו בעניינים אחרים ימשיך לדון לפי ההסדרים הנוהגים כיום, דהיינו בהרכבים של שלושה, שבעה או יותר, לפי החלטת הנשיא. בית-המשפט העליון גילה באופן מעשי את דעתו שעניינים חוקתיים אינם יכולים להיות מוכרעים בהרכבים רגילים, והראיה לכך היא שבסוגיות חוקתיות בית-המשפט יושב בהרכבים גדולים של אחד-עשר ואפילו שלושה-עשר שופטים.⁷ יש לעגן את ההסדר הזה בחוק ולא להשאירו לשיקול הדעת של השופטים, שלכאורה רשאים היו לקיים את הדין בפני שלושה בלבד. יש לקבוע בחוק שמושב חוקתי יישב בתשעה שופטים לפחות. אבל בנוסף לקביעת חובת הרכב גדול במושב חוקתי, יש להוסיף ולקבוע כי מושב חוקתי יתבסס באופן מיוחד על עקרון השיקוף והמגוון החברתי. בהתאם לכך, מושב חוקתי יכלול שלוש נשים לפחות, שומר מסורת אחד ושופטים משכבות חברתיות שונות. עקרונות אלו יהיו מענה נאות להסתייגויות שהושמעו בשנים האחרונות כנגד העדר שיקוף חברתי בבית-המשפט העליון, ויבטיחו כי השיקוף יתקיים לא רק בהרכב בית-המשפט, אלא גם במושב החוקתי

⁵ *and Human Rights Act, sec. 20(1); see Lord Lester of Herne Hill & David Pannick (eds.) Human Rights Law Practice (Butterworths, 1999) 43*

⁶ בפרשות אלו, ניכרת מגמה של רגיעה של בית-המשפט העליון מהתערבות בהחלטות הרשויות הפוליטיות, גם כאשר בית-המשפט פוסק לגוף העניין לחובת הרשויות. כך, ב-בג"ץ 1031/93 פסרו נ' שר הפנים, פ"ד מט(4) 661, כאשר לאחר שבית-המשפט פסק מתן תוקף לגיור לא אורתודוקסי בישראל, הסתפק בהצהרה ולא הגיע לכדי פסיקה אופרטיבית. מאז מתן פסק-הדין נתן בית-המשפט לרשויות הפוליטיות ארכה חוזרת ונשנית לתיקון החקיקה. הוא הדין ב-בג"ץ 3267/97 רובינשטיין נ' שר הביטחון, פ"ד נב(5) 481, בעניין גיוס בחורי הישיבות. אף שבית-המשפט פסק כי מתן פטור (בדרך של דחיית שירות) על-ידי שר הביטחון איננה תקפה, משום שהפטור חייב להיות מוענק בהסדר ראשוני, דהיינו מכוח חקיקה של הכנסת, הוא נמנע מלפסול את ההסדר והעניק לכנסת ארכה לתיקון המצב המשפטי.

⁷ ראו למשל בפסקי-הדין שצוינו לעיל: בג"ץ 6055/95 צמח ואח' נ' שר הביטחון ואח', פ"ד נג(5) 241; בג"ץ 1715/97 לשכת מנהלי ההשקעות נ' שר האוצר, פ"ד נא(4) 367; וכן בג"ץ 4562/92 זנדברג נ' רשות השידור, פ"ד נ(2) 793.

ג. זכות העמידה

היסוד השלישי והאחרון בהצעת זכות העמידה. בעניין זה עמדתי היא כי יש להנהיג בחקיקה צמצום של זכות העמידה רק למי שנפגע אישית, ובעקבות כך, צמצום של אזורי החיכוך בין בית-המשפט ובין הרשויות הפוליטיות. כל עוד קרן האשראי שעמדה לרשות בית-המשפט בעיני הציבור היתה רחבה ולא נתגלעו מחלוקות חריפות שחצו את הציבור בנוגע למעורבותו של בית-המשפט העליון בעניינים שהובאו לבית-המשפט על יסוד עתירות ציבוריות, מוצדק היה להשתמש בקרן האשראי הזאת כדי להבטיח מינהל תקין, טוהר מידות, שלטון החוק וערכים רחבים בחברה באמצעות בית-המשפט. ואולם משעה שנשחקה קרן האשראי של בית-המשפט, מתעוררת השאלה אם מן הראוי שבית-המשפט יעסוק בשאלות שאינן במעגל הראשון והמידי של הסוגיות שהוא חייב לעסוק בהן. נראה כי בחלוף תקופה של הרחבת התפקיד השיפוטי על-ידי בית-המשפט, הגיעה העת לצמצם את המחיר החברתי הכרוך בהתמשכות המחלוקות בנוגע לבית-המשפט העליון, ולצמצם בחקיקה את זכות העמידה למי שנפגע אישית.

באשר למבחן הנכון לקביעת קווי התיחום בין הרשות השופטת לזרועות האחרות, עמדת המחבר היא כי כאשר התערבות שיפוטית בתחום מסוים גורמת שיבוש מהותי או חוסר איזון בין הרשות השופטת לזרוע אחרת, אזי על בית-המשפט להגדיר מחדש את קו הגבול ולהימנע מלהתערב בתחום זה. על בית-המשפט והכנסת לפתח במקביל את הכלים שימנעו שיבוש מהותי או חוסר איזון ביחסים הפנימיים שבין זרועות הממשל כדוקטרינה המגדירה את עצמה, אשר תביא לכיול מדויק ולקווי תיחום ברורים יותר בין הרשות השופטת לזרועות הממשל האחרות.

במסגרת כיוול מדויק זה, על בית-המשפט להימנע למשל מלהתערב בעתירה העוסקת בעניינים שאופיים הפוליטי בולט ושנעדרים היבטים משפטיים דומיננטיים.⁸

המשימה של שרטוט זהיר של קווי הגבול המוגדרים מחדש בין הרשות השופטת לזרועות הפוליטיות אינה מאתגרת פחות ממשמת הרחבת היקף הביקורת השיפוטית. האתגר הוא להימנע מנסיגה שיפוטית לא הכרחית מתחומים חיוניים אשר חייבים להיות בפיקוח שיפוטי, ולהימנע מהמשך ההתערבות השיפוטית בתחומים שבהם התערבות זו משבשת באופן מהותי את יחסי הגומלין בין בית-המשפט לרשויות האחרות, הכנסת והממשלה.

קיים שיקול נוסף בעד צמצום זכות העמידה. הצמצום נדרש כדי להפסיק את התופעה של "עתירות מוזמנות" (solicited petitions). לאור מעורבותו העמוקה של בית-המשפט בממשל הפוליטי, נוצרה תופעה של עתירות לבג"ץ ה"מוזמנות" מכל קצות הקשת הפוליטית, ולעיתים אף מתוך הרשות המבצעת, מתוך מעורבות עקיפה ושקטה של מתנגדי החלטות הממשלתיות. גם מטעם זה ראוי לצמצם את זכות העמידה רק למי שנפגע אישית.

הצדקה נוספת לצמצום זכות העמידה נובעת מהתחזקותם של ארגוני החברה האזרחית בישראל, אשר ביכולתם להשיג תיקוני חקיקה, תיקוני מדיניות ותיקון ליקויים על-ידי לובי, מאבק ציבורי, מאבק פרלמנטרי ושימוש בעיתונות החוקרת. לכן, יש לשער שאותם ליקויים שבעבר ניתן היה להביאם לידי תיקון רק בדרך של עתירות ציבוריות לבית-המשפט העליון ניתנים עתה לתיקון על-ידי אמצעים אלטרנטיביים

⁸ S. Shetreet "Standing and Justiciability" in: I. Zamir & A. Zysblat (eds.) *Public Law in Israel* (Oxford, 1996) 265, 272-273

של ארגוני החברה האזרחית, וזאת מבלי לשחוק את קרן האשראי שעומדת לרשות בית-המשפט והיא חיונית לו להכרעה בסוגיות המיידיות של עותרים שנפגעו אישית. בעבר כאשר בית-המשפט הרחיב, בסיועם של גורמים נוספים, ובהם כותב שורות אלה,⁹ את זכות העמידה, היא היתה דרושה כדי להיאבק בתופעות של מינהל לא תקין והעדר טוהר מידות. אך היום השתנו הנסיבות ומערכת השיקולים הכוללת, הן מבחינת המחיר החברתי של שחיקת קרן האשראי של בית-המשפט ופגיעה במעמדו בעיני חלק ניכר מן הציבור והן בעניין ההתפתחות של גורמי החברה האזרחית, שיש בכוחם להשיג תיקון פגמים בשלטון במאבק ציבורי ובדרכים אלטרנטיביות ולמנוע ליקויים מראש. שינוי נסיבות זה מחייב את צמצום זכות העמידה.

ההסדר המוצע לצמצום זכות העמידה למי שנפגע אישית תקף גם מבחינת הניתוק המושגי, כמו שעולה מדיון נרחב אשר ערכו לאחרונה מלומדים משיטות משפט שונות.¹⁰ במיוחד אני מבקש להזכיר את פרופ' סט. גולדשטיין, שערך את המחקר והניתוח בנושא בתי-המשפט העליונים בארצות המשפט המקובל, ואת פרופ' ג'ולוביץ, שערך את המחקר הכללי.¹¹ ההבחנה שעשו המלומדים היתה בין דיון משפטי המתמקד בהתדיינות בעלת עניין פרטי ובין התדיינות בעלת עניין ציבורי. צמצום זכות העמידה למי שנפגע אישית ייצור איזון ראוי בין המשאבים שמשקיע בית-המשפט העליון בישראל בהתדיינות המתמקדות בעניינים פרטיים, אשר כרגע אינן זוכות לתשומת הלב הראויה, ובין התדיינות המתמקדות בעניינים ציבוריים, אשר זוכות להשקעת משאבים יתרה.

סיכום

ראוי, לדעתי, אפוא ללכת בשלושת המסלולים המוצעים, ולמנוע את הנזקים הגדולים העלולים להיגרם למערכת השיפוטית ולמשטר הישראלי כתוצאה מהתמשכות והתעצמות של המחלוקת וכתוצאה מן האפשרות של קבלת חוקים תוקפניים נגד הרשות השופטת. אפשרות זו אינה כה רחוקה, עקב מה שאני מכנה "הפרדוקס הישראלי": מצד אחד, בית-המשפט בישראל מגלה נכונות רבה יותר מאשר כל בית-משפט אחר בעולם להתערב בפעולותיהן של זרועות הממשל האחרות. מצד אחר, הכנסת יכולה לפגוע בסמכויות בתי-המשפט ומעמדם או בתנאי הכהונה של השופטים, ובכלל זה גם לשנות את חוק יסוד: השפיטה, ובכך לפגוע בעקרון העצמאות השיפוטית.

⁹ עתירות שהייתי שותף להן כעורך דין: בג"ץ 1/81 שירן נ' רשות השידור, פ"ד לה(3) 365; בג"ץ 852/85 אלוני נ' שר המשפטים, פ"ד מא(2) 1; כן הייתי מעורב כעותר ציבורי ואפילו כמשיב ציבורי (בג"ץ הלל וייס).

¹⁰ P.Yessiou-Faltsi (ed.) *The Role of the Supreme Courts at the National and International Level* (Sakkoulas, Greece, 1998)

¹¹ S. Goldstein "The Role of Supreme Courts at the National and International Level - Common Law Countries", *ibid*, at pp. 279-359; J.A Jolowicz, "The Role of the Supreme Court at the National And International Level", General Report, *ibid*, at pp. 37-63